

Nedersaksisch van het Riestenlaand: essenties*

*Klein riviertje, langs de boorden / Lig een laand van weinig woorden, Riestenlaand... (...)
Tussen Drenthe, Overijssel, Verre weg van Vecht en IJssel, Riestenlaand...
(Uit: Luuk Nijsingh, Riestenlaand)*

I. Focus, achtergronden, onderzoek: toen en nu

Het klopt natuurlijk wat de tweede tekstregel hierboven zegt. We verkeren met deze bijdrage in het land van *De Riest*, oftewel, in het Nederlands, *De Reest*. *Riestenlaand*, land van de Reest, in die naam immers houdt en 'van' in. Maar... *een laand van weinig woorden*? Vergeet het, want net als elders kent het Riestenlaand natuurlijk heel veel woorden. Alleen al het *Woordenboek van de Drentse Dialecten* (WDD) kan ons op dat punt voldoende inzicht bieden, mocht dat nog nodig zijn.

Focus en leessuggestie

Zijn er zaken die de streektaal van het Reestdal echt anders maken dan Drents en Sallands elders? Die vraag is de voornaamste aanleiding tot dit artikel. We zoomen daarom in op De Wijk, IJhorst en Oud-Avereest. Dat zijn bekende plaatsen in het Reestdal, en tevens in het gebied van het Drents-Sallands op Kaart 1. Kennelijk verschilt die regio in talig opzicht inderdaad van het gebied eromheen. Ook is te zien, natuurlijk, dat het Drents-Sallands deel uitmaakt van een veel groter taalgebied, dat van de regionale taal Nedersaksisch.¹ Maar hoe is dan de structuur, waarin onderscheidt die zich en welke specifieke ontwikkelingen hebben daartoe geleid?

Als te doen gebruikelijk bij beschrijvingen van regionale talen en variëteiten ervan, richten we ons in deze bijdrage vooral op de klinkers en medeklinkers van nu en op taalveranderingen die vanuit de fase van een verre voorouder, in ons geval het Oudsaksisch (afgekort: Os)², hebben geleid tot de daarop volgende. Dat zijn, vanuit het perspectief van nu, *eerdere fasen van het Nedersaksisch*, inclusief de structuur ervan in onze tijd.

Bijzondere aandacht krijgen verder de riviernaam *Reest* / *Riest* en de toponiemen met *horst*, in het bijzonder de plaatsnaam *De Rieverst* / *IJhorst*. Zo ook, eveneens opvallend, is de plaatsnaam *De Wijk*, en al helemaal (*Oud-*)*Avereest*. *Horst* doet zich voor in meerdere toponiemen in de regio. Dat maakt nieuwsgierig naar de naamgeving die plaatsvond in de eerste tijd van de kolonisatie van het gebied en het vraagt ook om uit te zoomen naar taalontwikkelingen van lang geleden en dat dan ook over een veel groter gebied.

De lezer die al enigszins vertrouwd is met de klankontwikkelingen in Oost-Nederland en in het bijzonder met de (ontwikkelingen door) de zogeheten Westfaalse breking, zou ervoor kunnen kiezen nu verder te lezen in Hoofdstuk II, vanaf *Kleurschakeringen van het Riestenlaand*, en in Hoofdstuk IV.

Achtergronden

Het zwaartepunt in deze bijdrage vormt de aard van de huidige klinkers en de ontwikkelingen die tot die klinkers geleid hebben. We gaan het klanksysteem van eeuwen her, met name uit de Oudsaksische taalfase van ±800 tot ±1150, vergelijken met dat van nu. Op zoek naar de veranderingen die sindsdien hebben plaatsgevonden, vergelijken we klinkers uit woorden van toen

met die in dezelfde woorden van nu. Daarbij wordt duidelijk hoe de taal van het Riestenlaand in vergelijking met die van de wijde omgeving een eigen kleur heeft gekregen - en nog steeds heeft gehouden. Het zal blijken dat het Reestgebied in vergelijking met Salland van bezuiden de Dedemsvaart en met Twente relatief jongere ontwikkelingen laat zien, net als het andere deel van het gebied van het Drents-Sallands (vgl. Kaart 1). Deze ontwikkelingen hebben nog niet geresulteerd in de - nog jongere - klinkerstadia die we kennen uit bijvoorbeeld Kampen en het zandgedeelte van Drenthe (met 'Kern-Drents').

Kaart 1. Indeling van het Nedersaksisch op basis van de Westfaalse breking en haar vervolgfases, en van enkele andere kenmerken. © H. Bloemhoff

Onderzoek: toen en nu

De taal van met name De Wijk (hier ook: Dwij) en ook van IJhorst (IJh) van de laatste honderd jaar is gelukkig voorwerp van vroeger onderzoek geweest. Daarmee kunnen we de taalstructuur van eerder en die van de laatste tijd met elkaar vergelijken en we kunnen daarbij vergelijkingen maken met het Oudsaksisch.

Taalkundige mijlpaal voor heel Zuidwest-Drenthe vormde, inmiddels meer dan zeventig jaar geleden, de dissertatie van Albert Sassen, *Het Drents van Ruinen* (1953). Een derde deel bijna is gewijd aan wat Sassen 'Het Ruinders geografisch' noemt, en ook wel 'Het verspreidingsgebied van Zuidwest-Drentse verschijnselen'. Voor zijn uiteenzettingen gaat Sassen tot de Dedemsvaart, zijn 'kaartgrens'. Dat is ook in lijn met de zuidgrens van het Drents-Sallandse gebied op onze Kaart 1. Het Noord-Overijsselse veengebied schijnt, zo stelt hij, 'aanvankelijk zijn bevolking uit het aangrenzende Drente te hebben aangetrokken' (p. 267). Hoe dat zij, 'Oud-Avereest G89 en IJhorst F88 spreken nagenoeg hetzelfde dialect als De Wijk F75 in Z.W.Drente'³ (ibidem). Daarmee kunnen we Sassen's werk benutten: de taalkundige gemeenschappelijkheid van de genoemde drie plaatsen geeft ons reden om op de taal van juist die dorpen in te gaan.

Ook van andere eerdere onderzoeksprojecten valt te profiteren. Voor De Wijk betreft dat deel 14 van de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (RND)⁴, samengesteld door H. Entjes (1982). Zeer goed te gebruiken voor De Wijk is daarnaast het *Woordenboek van de Drentse Dialecten* (Kocks e.a. 1996-1997). Dat geldt nog meer voor de complete materiaalbasis voor het WDD uit De Wijk, die net als die van alle andere Drentse plaatsen waar geënuquêteerd werd, goed gearcheveerd is.⁵

Anders dan in het geval van De Wijk zijn de variëteiten van IJhorst en Oud-Avereest niet in RND en WDD beschreven. Die dorpen liggen dan ook aan de zuidkant van de provinciegrens. Die omstandigheid maakt juist weer wel dat we voor IJhorst over materiaal kunnen beschikken uit de grote taalenquête die de Overijsselacademie in 1978-1981 maandelijks heeft gehouden. Die enquête richtte zich op het Nedersaksisch van West-Overijssel en van de Noordoost-Veluwe.

Voor het checken van woordmateriaal uit de huidige taalfase zijn twee informanten bevroegd. Hun uitspraken van de voorgelegde woorden zijn hierna in de tekst 'gemerkt' met *IJh: Ba* en *OAv: Wh*. De eerste informant is de heer E. Bakker, voor IJhorst. De tweede, voor Oud-Avereest, is mevrouw R. Westerhuis, woonachtig in De Wijk. Voor IJhorst en Oud-Avereest is zo een mondelinge check gedaan van speciaal geselecteerd materiaal.⁶

Taalfasen en hun benamingen

Voordat we ons richten op kenmerkende facetten van de taal van het Reestdal is het goed om hier de oudere taalfasen van het Nedersaksisch te noemen en, vergelijkenderwijs, die van het Nederlands. Vanaf ±200 n.Chr. groeide het Germaans uiteen in West-, Noord- en Oost-Germaans.⁷ Het West-Germaans, de naam suggereert het al, ontwikkelde zich in West-Europa. Vanaf ±500 n.Chr. divergeerde dit (Oud-)West-Germaans in Oudsaksisch, met als voorfase de taal van ±500-800 en als tweede fase die van ±800 tot ±1150, Oudnederlands (±500-±1200), Oudhoogduits (±600-1050), Oudengels (afgekort: Oe) (±500-1050) en Oudfries (±500-1550). De oudste grotere teksten in het Nederlands dateren vanaf de 10de eeuw en die in het Fries vanaf de 11de eeuw. De belangrijkste – uitvoerige – tekst in het Oudsaksisch is van ±830. Dit betreft de Heliand, het beroemde heldendicht over Jezus, bedoeld om de door Karel de Grote overwonnen Saksen meer vertrouwd te maken met de christelijke leer en ze er beter aan te laten deelnemen.

De fase die volgde op het Oudsaksisch is die van het Middelnederduits (Mnd.), ook wel Middelnedersaksisch (Mns.) genoemd. Kaart 2 laat zien tot welk gebied het Oudsaksisch zich ±1150 uitstrekte. Vergelijkend met het huidige Nederland betreft dat bij ons de regio waar nu nog steeds variëteiten van het Nedersaksisch worden gesproken. Van Middelnederduits / Middelnedersaksisch⁸

is in dat gebied sprake tot 1550, voor de variëteiten van daarna hanteert men wel de term Nieuwnedersaksisch.

Om met name de vocaalveranderingen van het Oudsaksisch naar het Nieuwnedersaksisch van De Wijk, Oud-Avereest en IJhorst toe te kunnen analyseren en de huidige fase van die variëteiten historisch en geografisch te kunnen bepalen, zullen we ons nu eerst richten op de vocalen zelf, dat wil zeggen zoals ze zich voordoen in onze tijd.

Kaart 2. Het taalgebied van het Oudsaksisch, ±1150. © T. Sodmann, H. Bloemhoff, J. Faber

II. Klankstructuur 1. De klinkers en wat ze kunnen vertellen

Overeenkomsten en verschillen tussen klinkers vallen snel op, streektaal-intern maar ook door vergelijking met andere streektaalen en met het Nederlands. Zo ook wat het Reestdal betreft. Neem bijvoorbeeld de klinker *ie*. Dat is een 'betekenisonderscheidende klank', een 'foneem', wat duidelijk wordt als je bijvoorbeeld het woord *diek* 'dijk' vergelijkt met *dik*, *dek*, *deuk* en *duuk* 'duik'. Nu bevat het woord *lief* 'lief' net zo'n *ie* als *diek*. Maar de *ie* klinkt juist lang in bijvoorbeeld *lie:f* 'lief, aardig'. Het kenmerk [-lang] versus [+lang] in *ie* tegenover *ie:* kan dus in het Nedersaksisch betekenis-

onderscheid met zich meebrengen. Dat is ook zo bij *oe* tegenover *oe*: in bijvoorbeeld *boek* ‘buik’ versus *boe:k* ‘boek’ en tussen *uu* versus *uu*: in bijvoorbeeld *buten* ‘buiten’ tegenover *bu:ten* ‘stoken’.

Een opvallend verschil met het Nederlands is dat in die taal *ie*:, *oe*: en *uu*: vrijwel alleen voor een *r* voorkomen en dat lengte (al dan niet lang klinken) bij deze klinkers geen betekenisverschil impliceert. Zo is er naast bijvoorbeeld *stier* niet eenzelfde woord met de korte klinker voor *r* en dat dan iets anders betekent. Ook is er naast *boek* ‘boek’ niet net zo’n woord maar dan met een lang klinkende *oe*: en met een andere betekenis. De genoemde lange fonemen tegenover de korte in het Nedersaksisch impliceren dat die taal drie extra fonemen heeft in vergelijking met het Nederlands. We zullen nogal wat meer extra’s zien, eveneens in het Reestdal.

De klinkers in de streektaal van IJhorst, Oud-Avereest en De Wijk

Er is bijna geen woord zonder klinker, maar je kunt niet zeggen: er is bijna geen lettergreep zonder klinker, want in het tweede deel van bijvoorbeeld *weetn*, *loopm* en *kiekng* doet zich de klinker ‘sjwa’ niet voor, zoals we die wel kennen in de Nederlandse equivalenten *wete(n)*, *lope(n)* en *kijke(n)*. Ook voor *l* en *r* in woorden als *gröppl* ‘greppel’ en *wintr* ‘winter’ wordt de sjwa vaak niet gezegd; niet in ons gebied, maar veelal ook niet elders in het Nedersaksisch gebied.

Bijna geen woord zonder klinker, maar al de anderen, het moeten er ettelijke duizenden zijn⁹, hebben er wel een of meer. Aan de hand van de klankkenmerken (‘fonologische kenmerken’) zijn klinkers goed te onderscheiden en te beschrijven, net als de medeklinkers trouwens. Hierna staan de klinkers in schema geplaatst, tegelijk met voorbeeldwoorden die ze representeren (Tabel 1, volgende pagina).

Als we flink wat woorden in het Nedersaksisch van het Reestdal nader bekijken, is er alvast één zaak die sterk opvalt. Het aantal klinkers is duidelijk groter dan in het Nederlands, getuige ook het materiaal in Tabel 1. Hierboven werd ook al een drietal gevallen genoemd. Bovendien zijn de klinkers voor een belangrijk deel anders verdeeld over woorden. Zo kent het Nederlands ook wel een *ie*-klank, maar niet in *grijs*, en het kent ook wel een *a*-klank, maar niet in *meel* (zie rechtsonder in de tabel). In het Nedersaksisch van het Reestdal kent men ook wel een *i*, zoals in *vis*, maar niet in *kiend* ‘kind’. Enzovoorts. Verderop zullen we nog zien dat de medeklinkers in veel geringere mate verschillen met die in het Nederlands.

De vier hoogtegraden in Tabel 1 drukken de bijbehorende hoogtestand van de tong uit: *4 hoog* is de hoogste stand, *1 hoog* de laagste. In de kolommen met *-lang* erboven staan de kort klinkende klinkers, in die met *+lang* de lange tegenhangers. De vermelding *+achter* benoemt klinkers die achter in de mond worden gevormd, *-achter* de tegenovergestelde groep, de voorklinkers dus.

Binnen de cellen (vakken) is ook ‘met of zonder lipronding’ onderscheidend. Mét lipronding, vaak als *+rond* genoteerd, vormt men *uu*, *uu*:, *oe*, *oe*:, *u*, *eu*, *oo*, *o* (in de rijen 4 en 3 hoog) en *ö*, *öö*, *ao* en *ò* (in rij 2 hoog). De andere klinkers zijn zonder lipronding (*-rond*). Aan de hand van de tabel kunnen we ook enkele schrijftekens begrijpen die we niet in het Nederlands vinden. De *ö* van *grös* maakt men door de *ë* van ‘gek’ met geronde lippen uit te spreken. Zeggen we die klank lang, dan horen we wat met het *öö*-teken wordt bedoeld, en met het enkele klinkerteken als in *eschöten*. De *ao* klinkt als de klinker van Engels *fall*, vgl. *slaopen* in rij 2 hoog; de *o*-klank in dezelfde rij is de korte tegenhanger. De *ae* staat voor de klinker als in de laatste lettergreep van Frans *militair* en wordt ook wel met *èè* of *è* weergegeven, bijvoorbeeld in *vène* ‘veen’. De korte *o* van hoogterij 3 klinkt wel als in het Nederlands, dat wil zeggen zoals de klinker in het woord *dom*, maar doet zich in het Nedersaksisch van het Reestdal in veel meer woorden voor dan alleen wanneer een *m*, *n* of *ng* volgt. Waar in het vervolg van de tekst een bar-teken op een klinkerteken staat, duidt dat op een [+lang]-uitpraak. Een circonflexe drukt dat ook uit, maar zegt tegelijk dat de klinker ook in historisch opzicht [+lang] is, dus teruggaat op een oorspronkelijke lange klank.

hoogtestand tong	-lang	+lang	-lang	+lang
	-achter	-achter	+achter	+achter
4 hoog	<i>gries</i> 'grijs' <i>buten</i> 'buiten'	<i>drie:ven</i> 'drijven' <i>getu:gen</i> 'getuigen'	<i>zoepen</i> 'zuipen'	<i>zoe:gen</i> 'zuigen'
3 hoog	<i>vis</i> 'vis' <i>bult(e)</i> 'bult'	<i>beet</i> 'beet' <i>kleur</i> 'kleur'	<i>bok</i> 'bok'	<i>groot</i> 'groot'
2 hoog	<i>gek</i> 'gek' [ɛ] <i>gräs</i> 'gras'	<i>daenken</i> 'denken' <i>*aeten</i> 'eten' <i>*eschöten</i> 'geschoten'	<i>slòt</i> 'slot'	<i>slaopen</i> 'slapen' <i>*(h)aopen</i> 'hopen' (werkwoord)
1 hoog			<i>man</i> 'man' <i>dwas</i> 'dwars'	<i>laand</i> 'land' <i>maal</i> 'meel'

Tabel 1. Alle 'volle' klinkers (vocalen) van het Nedersaksisch van De Wijk, IJhorst en Oud-Avereest zijn hier opgenomen. De 'gereduceerde klinker' sjwa, bijvoorbeeld in *schone* 'schoon', is dat niet, maar komt naderhand nog wel ter sprake. * = klinker met lagere tongstand dan je zou verwachten in vergelijking met Nederlands eten, geschoten, hopen (ww.). Het belang daarvan voor de karakterisering van onze variëteiten in het Reestdal zal nog blijken.¹⁰

Klinkers die al dan niet geografische verschillen impliceren

Als we nu eerst sterke taalverschillen willen aanwijzen dan kunnen we het beste uitzoomen naar grotere streektaalgebieden. Zo beschikt het gebied van het Drents-Sallands bijvoorbeeld wel over de *ae*-klank die het Stellingwerfs kenmerkt (vgl. Kaart 1), maar in hoofdzaak niet in dezelfde woorden. Veel van de klinkers in het Reestgebied komen overigens wél overeen met die in aangrenzende gebieden – qua klankkleur zowel als qua spreiding over woorden.

Er zijn echter wel drie 'eigen' bijzonderheden, en daar zullen we nu op ingaan. Dat betreft allereerst de *ie*-klank in woorden als *kiend* en *wiend*. Die woorden en ermee vergelijkbare hebben *ie* in plaats van *i* en karakteriseren daarmee eigenlijk heel Zuidwest-Drenthe, inclusief het Reestgebied, tegenover overig Drenthe, een gebied dus met *i* in de genoemde woorden. Zo ook, vgl. Kaart 1, het Oost-Sallands en het Centraal-Sallandse Zwols, ook dus met *kind* en *wind*. Het Oost-Veluws, West-Sallands en Stellingwerfs hebben juist weer wél *kiend*, *wiend*. Daarmee is niet alleen de positie van het Reestdal duidelijk gemaakt, maar ook een bijzonderheid van het Zwols, een 'eigenheid' die zich juist voordoet binnen de 'band' die van het Reestdal via Zwolle naar de Oost-Veluwe loopt.

Een tweede onderscheid betreft een groot aantal woorden. Het gaat om het bewaard gebleven zijn van de sjwa¹¹ aan het niet-beklemtoonde eind van woorden als *schone* 'schoon' (< Os. skōni), *takke* 'tak' (< Mnd. tacke). Net als Zuidwest-Drenthe, inclusief het Reestdal, missen ook de Sallandse variëteiten en het Stellingwerfs die slot-sjwa niet, maar een groot deel van overig Drenthe en ook noordoostelijk Twente doen dat wel.

Voor een derde, zeer sterk bepalend fenomeen gaan we de vocaalontwikkelingen vanaf de

eindsituatie van het Oudsaksisch na. Om goed te focussen richten we ons eerst op het geheel van het klinkersysteem van onze variëteiten. Daarbij komen zowel bijzonderheden van het Nedersaksisch als geheel naar voren als vocaaleigenaardigheden die het Drents-Sallandse Nedersaksisch kenmerken.

De *ie*-, *uu*- en *oe*- in de voorbeeldwoorden van Tabel 1 gaan terug op dezelfde lange klinkers in het Os., zoals bijvoorbeeld in geval van *drieven* ‘drijven’. De *ie*, *uu* en *oe* echter zijn verkortingen van hun Os. tegenhangers. De factor die het [+lang]-zijn door de eeuwen heen heeft beschermd is de op de vocaal volgende stemhebbende wrijfklank. Waar die factor ontbrak trad een proces van verkorting op. Dat leidde tot bijvoorbeeld *gries* ‘grijs’ (< Os. *grîs*), *zoepen* ‘zuipen’ (< Os. *sûpan*). Dit proces kreeg zijn beslag in het overgrote deel van het Nedersaksische gebied in Nederland. Daarmee onderscheiden IJhorst, De Wijk en Oud-Avereest zich niet van de aangrenzende Nedersaksische variëteiten.

Ook andere processen deden verschil ontstaan tussen klinkers in het Os. en hun huidige pendanten, bijvoorbeeld de werking van de zogeheten *i*-umlaut. Zo zijn *deupen* ‘dopen’ en *heugte* ‘hoogte’ ontstaan uit Os. *dôpian* en *hôhi*. De *i*, dat wil hier zeggen de *ie*-klank in de tweede lettergreep, is [-achter], de *ô* is dat niet, maar die werd tot [-achter] door assimilatie (‘aanpassing’) aan de *i*. Dit type umlaut deed zich over het hele gebied van het Nedersaksisch voor en heeft net als de genoemde vocaalverkorting geen onderscheid tussen de taal van het Reestdal en het overige Nedersaksisch met zich meegebracht.

Om de aard van de huidige vocalen te kunnen begrijpen hebben we in hoge mate vergeleken met Oudsaksische woorden. Om te kunnen overzien op welke Os. klinkers de vocalen in onze huidige woorden teruggaan, biedt Tabel 2 een reeks voorbeeldwoorden. Daarin zijn alle klinkers, op de sjwa na, weer vertegenwoordigd: de korte vocalen in gesloten lettergreep (in Oudsaksisch en huidig Nedersaksisch), de lange vocalen in gesloten lettergreep (idem), de lange vocalen in open lettergreep (idem) en, ze zullen onze bijzondere aandacht vragen, de korte vocalen zoals die zich in het Oudsaksisch in open lettergreep voordeden met ook de corresponderende representanten van nu.

We kunnen zo ervaren wat veranderd is en waarin. In het bijzonder kunnen we overzien waartoe de zogeheten Westfaalse breking en het vervolg daarop hebben geleid bij de oorspronkelijk korte klinkers in open lettergreep. Daarbij tekenen zich systematische verschillen af tussen de ‘strook’ die op Kaart 1 te zien is als die van Drents-Sallands, Centraal-Sallands en Oost-Veluws enerzijds en anderzijds de variëteiten die oostelijk en westelijk van die regio worden gesproken.

Voorklinkers	
<i>ie</i> (< Os. <i>î</i>) griepen ‘grijpen’ Ruinen, De Wijk (< Os. <i>grîpan</i>) gries ‘grijs’ Ruinen, De Wijk (< Os. <i>grîs</i>) bliede ‘blij’ Ruinen, De Wijk (< Os. <i>blîthi</i>)	<i>ie</i> : (< Os. <i>î</i>) ie:zer ‘ijzer’ Ruinen, De Wijk (< Os. <i>îsarn</i>) blie:ven ‘blijven’ Ruinen, De Wijk (< Os. <i>blîŕban</i>) wie:ven ‘wijven’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. <i>uuîŕbon</i> (3 ^{de} naamval mv.))
<i>uu</i> (< Os. <i>û</i>) kruud ‘kruid’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. <i>krûd</i>) buten ‘buiten’ Ruinen, De Wijk (< Os. <i>(bi)ûtan</i>) huus ‘huis’ Ruinen, De Wijk (< Os. <i>hûs</i>)	<i>uu</i> : (< Os. <i>û</i> ; <i>iu</i>) duu:znd ‘duizend’ (Ruinen, De Wijk, IJh: Ba) (< Os. <i>thûsundig</i>) zuu:ver ‘zuiver’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. <i>sûvar</i>) tuu:gn ‘trekken, doen’ Ruinen, De Wijk (<

	Os. tiuhan ‘trekken’)
i (< Os i) dikke ‘dik’ Ruinen, De Wijk (< Os. thikki) mit ‘met, mee’ Ruinen, De Wijk (< Os. mid) wlñnen Ruinen, De Wijk (< Os. winnan)	ee (< Os i in open lettergreep) nemen (< Os. niman) negen Ruinen, De Wijk (< Os. nigon) stege ‘oprijlaan naar boerderij’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (vgl. Os. stigilla ‘opstapje: om over een hek te klimmen’)
u (< Os. u [u] + umlaut) dunne ‘dun’ (< Os. thunni) lussen ‘lusten’ (< Os. lustian) mudde ‘bep. maateenheid’ Ruinen, De Wijk, (Os. < muddi)	eu (< Os. ô + umlaut; < Os. u + umlaut) deupen ‘dopen’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. dôpian) heugte ‘hoogte’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. hôhi) leugen ‘leugen’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. luginna)
e [ɛ] (< Os. e) hemp ‘hemd’ Ruinen, De Wijk (< Os. hemithi) bedde ‘bed’ Ruinen, De Wijk (< Os. beddi) bessem ‘bezem’ Ruinen, De Wijk (< Os. besmo)	èè , è in open lettergreep [ɛ :] (< Os. e in open lettergreep) èèten* ‘eten’ Ruinen, De Wijk; IJh: Ba: eten (< Os. etan) vène* ‘veen, marsland’ Ruinen, De Wijk; IJh: Ba: vene (< Os.feni) stèè* ‘stee, plaats’ Ruinen; De Wijk; IJh: Ba: stee (< Os. stedi)
ö (< Os. o en ò: met umlaut; è met lipronding) etrökken ‘getrokken’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (voltooid deelw.; naast Mnd. trecken (infinitief)) ehöt ‘gehoed’ (voltooid deelwoord; naast Os. hōdian (infinitief)) vrömd ‘vreemd’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. fremithi)	ö: (< Os. o en ā: met umlaut) köper* Ruinen, De Wijk , IJh: Ba: koper (vgl. Oe. copper) eschöten* Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. giskotan) röte* ‘raat v. bijen’ Ruinen; De Wijk + IJh: Ba: raot (< Os. hrāta, + umlaut in Ruinen)
Achterklinkers	
oe (< Os. û) boek ‘buik’ Ruinen, De Wijk (vgl. Oeng būc) doeme ‘duim’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba : doem (Os. thūmo) moes ‘muis’ Ruinen, De Wijk (Os. mūs)	oe: (< Os. û; ô) droeve ‘druif’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. thrûfla) koeze ‘kies’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (vgl. Mnd. ku:se) koe: ‘koe’ Ruinen, De Wijk; Ruinen ook koo; IJh: Ba: koe, in mv.: oe: (< Os. kô)
ó (< Os. u) brogge ‘brug’ Ruinen, De Wijk (< Os. bruggia) bos ‘bos’ Ruinen, De Wijk (< Os. busc) hond Ruinen, De Wijk (< Os. hund)	ó: (< Os. ô; soms < Os. o of u) groot ‘groot’ Ruinen, De Wijk (< Os. grôt) hoge ‘hoog’ Ruinen, De Wijk (< Os. hôh) gewoon ‘gewoon’ Ruinen, De Wijk (< Os. giuuono, giwuno)
ò (< Os. o, u) stok ‘stok’ (< Os. stökk) hof ‘hof’ (< Os. hof) wost ‘worst’ Ruinen, De Wijk (< Os. wurst)	ao (= ò:) (< Os. ā; o) zaod ‘zaad’ Ruinen, De Wijk (< Os. sāth) blaoze ‘blaas’ (Ruinen, De Wijk,) (< Os. blāsa) baoge* ‘boog’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. bogo)

a (< Os. a) appel ‘appel’ Ruinen, De Wijk (< Os. appul) bakken ‘bakken’ Ruinen, De Wijk (< Os. bakan/bakkan) achte ‘acht’ Ruinen, De Wijk (< Os. ahto)	aa (< Os a of e in open lettergreep; of< Os. a in gesloten lettergreep) hamer ‘hamer’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. hamur) maal* ‘meel’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. melu) laand ‘land’ Ruinen, De Wijk, IJh: Ba (< Os. land)
--	---

Tabel 2. *De klinkers van nu en hun voorgangers in het Oudsaksisch, in voorbeeldwoorden. IJh: Ba = uitspraak van informant de heer E. Bakker in IJhorst.*

Het komaf uit het Oudsaksisch van de klinkers van de variëteiten van IJhorst, De Wijk en Oud-Avereest is hiermee wel beschreven, al is het dan door middel van maar een heel beperkte groep voorbeelden. We moeten nu eenmaal beknopt zijn en zullen daarom ook afzien van nadere details. Wel is het voor een juiste beeldvorming goed om te weten dat Tabel 2 alleen erfwoorden uit het Os. toont, geen woorden die na de Os. tijd zijn opgenomen uit andere talen.¹²

Heel bijzonder nu is dat de klinkers in woorden met een ster in de Tabellen 1 en 2 aanwijsbaar teruggaan op een niet-Nederlands maar Nedersaksisch fenomeen, zijnde de al aangekondigde Westfaalse breking en de fasen die het vervolg waren. De gesterde klinkers stammen namelijk uit een Oudsaksische korte vocaal in open lettergreep¹³ en vertonen in onze tijd nog een lagere tongstand dan je vergelijkenderwijs met hun pendanten in Drents-Sallands, het Centraal Sallands en het Oost-Veluws zou kunnen verwachten. Direct aansluitend op de Oudsaksische periode deden zich in het Nedersaksische gebied veranderingen voor van korte vocalen in open lettergreep in het Oudsaksisch, en de huidige geografische, duidelijk merkbare verschillen zijn te verklaren uit die veranderingen. De volgende subparagraaf beschrijft hoe een en ander verliep.

Westfaalse breking, onderscheidende gevolgen en... nog altijd tekenend voor het Reestdal

Binnen het gehele gebied van het Nedersaksisch heeft het proces van Westfaalse breking een verschil makend resultaat gehad. Dat geldt ook voor het Reestdal. Om dat te laten zien wordt hier de klanksituatie in het Drents van Ruinen als uitgangspunt genomen. Voorafgaand worden het proces van Westfaalse breking en de vervolgen geschetst, waarmee ook de impact duidelijk kan worden.

Een en ander laat zich uitleggen aan de hand van Tabel 3. De rijen A en B van de kolommen 1a en 1b tonen tweeklanken (diftongen). In deze gevallen betekent dat, dat de klinker wordt gevolgd door een lichte sjwa. Dit toont de zogeheten Westfaalse breking. De korte vocalen *i* en *e* in het Os. zijn daardoor tot *ii^e*, *ae^e* geworden. In kolom 1b zien we dat wat rij B betreft het proces nog verder is gegaan. Het eerste deel van de tweeklank is vernauwd tot *j*, het tweede deel is een heel open klinker geworden: *ä*. In het gebied van kolom 2, rij B, is het eerste deel, de *j*, kennelijk al weggefallen. Dat moet ook zo gegaan zijn bij woorden van het type *gewwel* in rij A, zelfde kolom. Voorafgaand aan stadium 2 tot en met 6 van de rijen A en B (vgl. kolom 2 t/m 6) moet dus nog een tussenstadium, dat wil zeggen een voorafgaand stadium met *jä* hebben bestaan, zoals nog aanwezig in het Vriezenveens, vgl. kolom 1b, rij B. In de gebieden 3, 4 en 5 (met daarin ook Ruinen en het Reestdal) zijn vervolgens lange, lage klinkers ontstaan, zoals in *laeven*, *gaevel*, of evenzo gerekte maar vervolgens ook nog verhoogde klinkers, zoals af te lezen is in *gevel*. De *j* ging bij dit alles dus verloren. Die klinkers zijn dus nog steeds te verklaren uit de Westfaalse breking, die immers eerst diftongen maakte en waarna verlaging en rekking van het tweede deel optrad.

Oudsaksisc	1a. Zuidoo Twente	1b. Vriezenvee	2. Noor oost- Twente	3. Zuid- west- Twente	4. Oost- Sallands	5. tussen- gebied: van Hoogeveen/Ruin (Dr.) via Zwolle la de IJssel + Oost- Veluwe	6. West Sallands	Nederland equivalent
A. givillia	gii ^a vel	gii ^a vel	gewwel	gevel	gevel	gaevel (rond Zwo Oost-Veluwe; ge	gevel	'gevel'
B. lebon	lae ^a ven	ljäven	läwwen	laeven	laeven	laeven	leven	leven
C. etan e=[	ätten, ett	jätten	ätten	etten	etten	aeten	eten	'eten'
D. mulin (u 'oe'-uitspra	mölle, möl (oosteeijl	mjölle	möl	mölle	mölle	mölle, möle, meule	meule	'molen'

Tabel 3. Vier subtypen van de veranderingen van korte vocalen in open lettergreep in het Oudsaksisch. De fasen van die veranderingen laten zich aflezen in overeenkomstige woorden van verschillende taalregio's binnen het Nedersaksische gebied. N.B. Het verschijnsel betreft alle korte vocalen in open lettergreep in het Os., dus niet alleen die in deze tabel.

Verskil in ontwikkeling tussen de groepen A en B enerzijds en C en D anderszijds is bepaald door de volgmedeklinker. Bij de groepen A, B betreft het stemhebbende wrijfklanken als volgmedeklinkers, bij C, D gaat het om de overige consonanten.

Kijken we naar de rijen C en D, dan blijken in de kolommen 1a, 2, 3 en 4 korte klinkers overgebleven te zijn. Het zijn resultaten van hetzelfde proces dat we daarnet zagen, nu echter met volgconsonanten die geen stemhebbende wrijfklanken zijn. De hele ontwikkeling is voltooid voor of gelijktijdig met de rekking en verhoging zoals zie spreekt uit de rijen C en D, de kolommen 3 en 4. We kennen in deze groepen C en D voor de gebieden 1-4 uitsluitend nog korte, lage vocalen. De afkomst uit Westfaalse diftongen wordt extra aannemelijk gemaakt door de korte vocalen voorafgegaan door *j* in *jätten* en *mjölle* in kolom 1b.

Kijken we nu vervolgens naar gebied 5, dan zien we dat hier nog iets anders gebeurd is voor wat betreft de rijen C en D. Het is het fenomeen van rekking van korte vocalen in open lettergreep dat hier heeft plaatsgevonden – maar juist niet voor wrijfklanken. Het lijkt een direct vervolg te zijn op de fase die we nog in de gebieden 1a, en 2 t/m 4 zien. Deze rekking onderscheidt gebied 5 (*aeten*, *möle* / *mölle* / en ook wel *meule*) van enerzijds oostelijk gebied met alleen korte klinker (zoals in *etten*, *mölle*) en anderzijds van westelijker gebied, vgl. kolom 6 in de tabel, met *eten* en (uitsluitend) *meule*. Dat gebied kent weliswaar ook gerekte klinkers, maar die worden daar dus alleen met de hoogste tongstand uitgesproken.

De situatie in het Reestdal blijkt al wat uit de voorbeelden uit gebied 5, Tabel 3. Ook in het Reestdal kennen we nog *èten* en is het niet *eten*. Nog niet, zou men kunnen zeggen. Toch is uit *mölle* (via *möle*) ook al wel *meule* ontstaan. De lange *ö*: uit korte *ö* vinden we evenwel in het Reestdal nog steeds in woorden als *eschöten* 'geschoten'.

Kleurschakeringen van het Riestenlaand

Of en hoe Westfaalse breking ook de taal van het Reestdal z'n eigen kleurschakeringen heeft gegeven, is voor het samenstellen van dit artikel nagegaan door uit het eerder uitvoerig beschreven Drents van Ruinen (Sassen 1953) een flinke reeks relevante woorden te lichten en die te vergelijken met de tegenhangers in de variëteiten van De Wijk, IJhorst en Oud-Avereest. Dat laatste is gebeurd aan de hand van oudere

beschrijvingen en enkele recente raadplegingen van informanten. Tabel 4 laat de resultaten zien.

Commentaar bij Tabel 4

We zien dat, net als in het Ruinens, de gezochte, lange, lagere klinkers ook in het materiaal uit De Wijk voor het WDD nog goed vertegenwoordigd zijn.¹⁴ Zo ook voor wat betreft de enquête van de IJA. Minder voorbeelden met de nog lage klinker maar meer met de inmiddels verhoogde, zoals dus in de laatste fase, vgl. Tabel 3 > ‘West-Sallands’, tonen de uitpraken door de heer E. Bakker voor het IJhorsters van nu. Enkele voorbeelden uit de hierna volgende Tabel 4 zijn *lepel* in plaats van *laepel* [ae = èè] en *ketel* in plaats van *kaetel*. In de taal van mevrouw R. Westerhuis voor Oud-Avereest zijn er meer woorden met de lage, lange klinker bewaard gebleven. Enkele voorbeelden uit dezelfde tabel zijn *stae* in plaats van *stee* en *baoge* in plaats van *boge*. Bij sommige van haar woorden neigt de *ae* evenwel sterk naar de *ee*-uitspraak. Zo is het ook niet steeds heel zeker dat de lagere dan wel de hogere klinkervariant in rij 7 wordt gezegd. *Baoterpot* in rij 3 is een bijzonder geval waarin o in *botter* toch gerekt is, zoals dat amper nog te vinden lijkt te zijn in het gebied van het Drents-Sallands. Anderzijds kent het Reestdal toch wel *paoke* ‘pook’ en *kaolen* ‘kolen’, zoals bij IJh: Ba en OAv: Wh.

		1	2
	oorspr. = oorspronkelijke korte vocaal in open lettergreep in het Oudsaksisch en/of Oudwestgermaans	klinker in het Ruinens etc. anders dan voor g, v, z en (evt. uitgevallen) d	idem voor g, v, z en (evt. uitgevallen) d)
1	oorspr. a + umlaut	baeter Ruinen, IJh: IJA en OAv: Wh; IJh: Ba: beter ‘beter’, daeken Ruinen, Dwij, IJh: IJA; IJh: Ba en OAv: Wh: deken ‘deken’, kaetel Ruinen, Dwij, IJh: IJA. OAv: Wh; Dwij, IJh: Ba: ketel ‘ketel’, laepel Ruinen, Dwij, IJh: IJA en OAv: Wh; IJh: Ba en IJh: IJA: lepel ‘lepel’, maere Ruinen, IJh: IJA; Dwij; IJh: Ba: mere, OAv: Wh: merrie, schaepel Ruinen Dwij, IJh: IJA; IJh: Ba: schepel (OAv: Wh: onbekend) ‘schepel’, vaene Ruinen, Dwij, IJh: IJA en OAv: Wh; IJh: Ba: vene ‘veen’ <u>niet verwacht</u>: beek Ruinen, Dwij, IJh: IJA, IJh: Ba en OAv: Wh (i.p.v. verwacht *baeke) ‘beek’; ketten i.p.v. verwacht *kaeten Ruinen, Dwij, IJh: Ba en OAv: Wh ‘ketting’, stennen ‘kreunen’ i.p.v. verwacht *staenen Ruinen, Dwij, OAv:	beze Ruinen, IJh: IJA, en, in bezebos: OAv: Wh; Dwij, IJh: Ba: bes ‘bes’), maar beze nog in erebezen ‘aardbei’ (IJh: Ba), eziel Ruinen, Dwij, IJh: Ba en OAv: Wh; ‘ezel’, kegel Ruinen, Dwij, IJh: Ba, OAv: Wh ‘kegel’; <u>met bewaarde lagere vocaal</u>: aeg(d)e ‘eg’, Ruinen, Dwij, IJh: IJA; Ba en OAv: Wh: egge, stae Ruinen, Dwij en OAv: Wh, IJh: IJA, stee IJh: Ba ‘stee, plaats’, vlaegel ‘vlegel’ Ruinen, Dwij, OAv: Wh; IJh: Ba: vlegel

		Wh, onbekend bij IJh: Ba; (braand)nettel i.p.v. *naetel Ruinen, Dwij, IJh: Ba, OAv: Wh	
2	oorspr. i	beet ‘beet’ Ruinen, IJh: IJA, IJh: Ba en OAv: Wh, betien Ruinen, IJh: Ba: betie , OAv: Wh: betien ‘beetje’ nemen Ruinen, IJh: IJA, IJh: Ba, OAv: Wh ‘nemen’, sletel (Ruinen; IJh: Ba en OAv: Wh: onbekend) ‘sleets’, zwepe Ruinen, IJh: Ba en OAv: Wh ‘zweep’; <u>uitzonderlijk in deze groep:</u> daele Ruinen, OAv: Wh; IJhorst: Ba: dele ‘deel’ (v.d. schuur)’	gevel Ruinen, Dwij, IJh: IJA, IJh: Ba en OAv: Wh ‘gevel’, negen Ruinen, Dwij ‘negen’, <u>uitzonderlijk in deze groep:</u> vrae Ruinen, Dwij, IJh: IJA; IJh: IJA: vraede ; echter IJh: Ba en OAv: Wh: vrede ‘vrede’, IJh: Ba, met ook: tevree ‘tevreden’; IJh: Ba: wél <i>ae</i> in <i>vraedigen</i> ‘afasteren’; OAv: Wh noemt wél <i>ae</i> in <i>vraepaolen</i> ‘afrasteringspalen’
3	oorspr. u	komen Ruinen, IJh: Ba, OAv: Wh ‘komen’, zomer Ruinen, IJh: Ba, OAv: Wh ‘zomer’, <u>uitzonderlijk, met nog korte</u> <u>klinker:</u> botter Ruinen, IJh: Ba en OAv: Wh,, maar: <i>baoterpot</i> OAv: Wh	kogel ‘kogel’ (Ruinen, IJh: IJA , IJh: Ba, OAv: Wh)
4	oorspr. u + umlaut	keuken Ruinen, Dwij, IJh: Ba, OAv: Wh ‘keuken’, geute Ruinen, Dwij, IJh: Ba, OAv: Wh ‘goot’, meule Ruinen, Dwij, IJh: Ba, OAv: Wh ‘molen’	beugel Ruinen, Dwij, IJh: Ba, OAv: Wh ‘beugel’, neuze Ruinen, IJh: IJA, IJh: Ba, OAv: Wh ‘neus’, veugel Ruinen, Dwij, IJh: IJA, IJh: Ba, OAv: Wh ‘vogel’
5	oorspr. ε	aek Ruinen, Dwij; IJh: IJA, IJh: Ba: verouderd; IJh: Ba en OAv: Wh: azien ‘azijn’ [niet uit Os.], aeten Ruinen, Dwij, OAv, IJh: IJA; IJh: Ba, OAv: eten ‘eten’, braeken Ruinen, Dwij, IJh: IJA, OAv: Wh; IJh: Ba en IJh: IJA: breken ‘breken’, raeken Ruinen, Dwij, IJh: IJA; IJh-Ba en OAv-Wh: reken ‘rekenen’, staelen Ruinen, Dwij, OAv; IJh: Ba: stelen ‘stelen’, spraeken Ruinen, Dwij; IJh: Ba, OAv: Wh: spreken ‘spreken’	bewaegen Ruinen, Dwij, OAv: Wh; IJh-Ba: bewegen ‘bewegen’, laeg Ruinen, Dwij, IJh: IJA, OAv: Wh: ‘leeg’, laever Ruinen, Dwij, IJh: IJA, OAv: Wh; IJh: Ba: lever ‘lever’, raegen Ruinen, Dwij, OAv: Wh (eerder); regen IJh: Ba, OAv: Wh ‘regen’, waeven Ruinen, Dwij, IJh: IJA; IJh: Ba: weven ‘weven’, zaegen Ruinen, Dwij; IJh: Ba en OAv: Wh: zegen ‘zegen’
6	oorspr. o	haopen Ruinen, Dwij, OAv: Wh; IJh: Ba en IJh: IJA: hopen ‘hopen’,	aover Ruinen, Dwij, IJh: IJA, OAv: Wh; over : IJh: Ba, baoge Ruinen, Dwij, IJh: IJA, IJh:

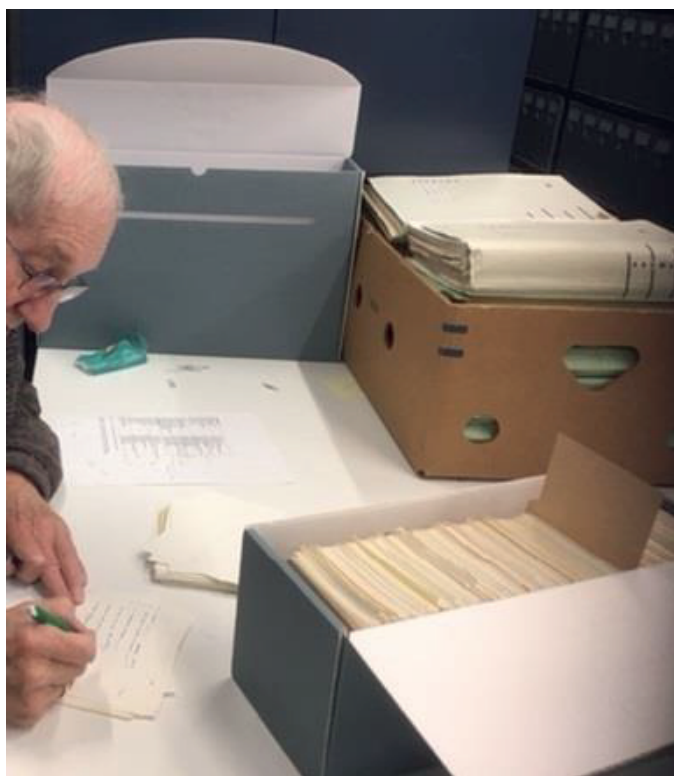
		kaoken Ruinen, Dwij, OAv: Wh; IJh: Ba: koken 'koken' ¹⁵ , kaolen Ruinen, Dwij; OAv: Wh (nl. in <i>eierkaolen</i>), IJh-Ba (nl. in <i>kaolenkit</i>), kolen IJh: Ba 'kolen', IJhorst: Ba: kolen laote Ruinen, Dwij; IJh: Ba en OAv: Wh: laot ; IJh: Ba: loot , paoke Ruinen, Dwij, IJh: Ba; OAv-Wh en IJh: Ba: wel in oppaoken 'oppaken', pook OAv: Wh 'pook', paoten Ruinen, Dwij, OAv: Wh, IJh: Ba poten 'poten'	Ba, OAv: Wh, boge IJH: Ba 'boog', baom Ruinen, Dwij; IJh: Ba (ouder), baodem OAv: Wh, IJh: IJA, bodem IJh: Ba', belaooven Ruinen, Dwij, OAv: Wh 'beloven'
7	oorspr. o + umlaut	ekröpen Ruinen, IJh: Ba en OAv: Wh 'gekropen', eschöten Ruinen, IJh: Ba, OAv: Wh 'geschoten'; uitzonderlijk: schöttel Ruinen, Dwij 'schotel'	eközen Ruinen, IJh: Ba en OAv: Wh 'gekozen', 'geschoven', eschöven Ruinen, IJh: Ba en OAv: Wh

Tabel 4. *De opvolgers van de brekingsdiftongen zoals ze te vinden zijn in het Drents-Sallands van Ruinen in Sassen (1953), in dat van De Wijk in het basismateriaal voor het WDD (Kocks e.a. (1996-1997)), in het IJhorsters van de taalenquête voor West-Overijssel en Noordoost-Veluwe (Bloemhoff 1978-1981) en in recente navragingen (november 2024) bij informant de heer E. Bakker te IJhorst. Voor Oud-Avereest werd dezelfde navraag gedaan bij mevrouw Ria Westerhuis (De Wijk). Afkortingen: Ruinen = Ruinens van 1953, Dwij = uit het WDD, maar vooral uit het basismateriaal van De Wijk voor het WDD; IJh: Ba = Nedersaksisch van IJhorst in 2024, IJh: IJA = gegeven uit IJhorst in de IJA-enquête (1978-1981), OAv: Wh = Nedersaksisch van Oud-Avereest in 2024.*

Beschouw nog eens de rij in Tabel 4 die 1 als nummering heeft. De *ee* in bijvoorbeeld *beek* en *ezel* vertegenwoordigen de laatste fase, die met *ee*. Die woorden hadden nog als *baek* en *aezel* kunnen klinken. In *baeter*, *laepel* en meer woorden zien we nog wel (bijna) steeds de lagere vocaal, in *beek* en *ezel* dus niet. *Baeter* en *laepel* tonen de oudere fase, een fase die iets dichter bij de Westfaalse breking staan. Hetzelfde kan gezegd worden van *vrae*(...) en *daele* in rij 2 en van het woordmateriaal met nog de lagere vocaal in de rijen 5, 6 en 7 (*ae*, *ao*, *ö(ö)*). Alle laten dus nog een spoor zien, in de vorm van een lagere vocaal dus, van de Westfaalse breking.

Uit het zoekwerk en het navragen blijkt dat de variëteiten van onze Reestdal-plaatsen nog steeds woordmateriaal bevatten dat de hen kenmerkende fase vertegenwoordigt uit de ontwikkeling van klinkers in open lettergreep die in het Ousaksisch nog kort waren. Onze variëteiten blijven daarmee nog steeds gelden als vertegenwoordigers van het Drents-Sallands op Kaart 1 en van het Zuidwest-Zuid-Drents in het WDD – net als het Ruinens.

Het zuidelijker gelegen gebied onderscheidt zich met bijvoorbeeld *etten* in plaats van *aeten* (Reestdal), vgl. ook Tabel 3 en Kaart 1, en net zo wat betreft de andere klinkers uit Os. korte klinkers in open lettergreep voor niet-wrijfklanken, zoals in *kokken* (zuidelijk) tegenover *kaoken* (Reestdal). Voeg daar bij dat die Sallandse regio's umlaut in het verkleinwoord hebben (zoals in *bukin* naast *boek* 'boekje-boek' en *stökkien* naast *stok* 'stokje') en het Reestdal niet, en 't is duidelijk dat er structurele verschillen zijn¹⁶ met het *Riestenlaand*, beter: met het hele gebied van het Drents-Sallands.

Afbeelding 1. Ook de woorden en zinnen uit *De Wijk* vormden indertijd, samen met die uit zo'n honderd andere plaatsen, het basismateriaal voor het WDD. Als mederedacteur in de jaren negentig en als schrijver dezes van 2024 was ik na meer dan 25 jaar terug in de monumentale WDD-verzameling. Toen aan de RUG, nu in het depot van het Drents Archief te Assen, met dank aan de huidige, zeer behulpzame archiefmedewerkers.¹⁷

IV. Klankstructuur 2: bijzonderheden over een groepje medeklinkers: de *m*, *n*, *ng* [ŋ] en *h*

Net als het meeste andere Nedersaksisch kent het Reestdalgebied dezelfde medeklinkers als het Nederlands. Toch zijn er wel interessante verschillen, waarvan hier enkele worden genoemd. De *n* in woorden als *laoten* en *bossen* is er een die wordt uitgesproken direct na *t*, *s*, en zo ook na *d*, *z* en *n*. De *en* wordt, zegt men wel, 'ingeslikt', oftewel de sjwa is hier gedeleerd in onbeklemtoonde lettergreep.¹⁸ De *n* vormt daardoor de kern van de lettergreep. In deze bijzondere woordomstandigheid is 'geen klinker' het normale patroon.

Ook na andere medeklinkers wordt de sjwa gedeleerd, en dan past de *n* zich vervolgens aan die andere medeklinkers aan, 'assimileert' dus. Dat is doordat die op een andere plaats in de mond uitgesproken worden dan de *n*. De linker- en de rechterkolom in Tabel 5 tonen het effect. Invloed en effect (gedeeltelijke gelijkwording) zijn 'voorwaarts' gericht. Men spreekt daarom wel van progressieve nasaalassimilatie.

na <i>p, b, m</i> respectievelijk <i>f, v, w</i> wordt <i>n</i> tot <i>m</i> (de <i>n</i> wordt helemaal voor in de mond uitgesproken, aangepast door de invloed van de voorafgaande medeklinker)	na <i>k, g, ch, ng</i> wordt <i>n</i> tot <i>ng</i> (de <i>n</i> wordt achter in de mond uitgesproken, aangepast door de invloed van de voorafgaande medeklinker)
<i>dop</i> – <i>doppen</i> , uitspraak: ‘dopm:’ <i>hebbe</i> – <i>hebben</i> , uitspraak: ‘hebm’ (waaruit soms ‘hem:’ ontstaat) <i>proeme</i> – <i>proemen</i> , uitspraak: ‘proem:’ <i>blaffe</i> – <i>blaffen</i> , uitspraak: ‘blafm’ <i>lève</i> – <i>leven</i> , uitspraak: ‘lèèbm’; vaak wordt door verdere assimilatie gezegd: ‘lèèm:’	<i>wèke</i> ‘week’ – <i>wèken</i> , uitspraak: ‘wèèkng’ <i>lache</i> – <i>lachen</i> , uitspraak: ‘lachng’ <i>baoge</i> – <i>baogen</i> , uitspraak: ‘baongn’ (vaak wordt door verdere assimilatie gezegd: ‘baong:’) <i>springe</i> – <i>springen</i> , uitspraak: ‘spring:’

Tabel 5. Assimilatie van *n* in niet-beklemtoonde lettergreep in woordvoorbeelden.

Over de medeklinker *h* valt ook nog iets te zeggen. Er zijn in het Nedersaksische gebied regio’s waar de *h* niet wordt uitgesproken. Voor IJhorst en De Wijk is dat juist wel zo, ondanks *h*-loze gebieden in de omgeving. Sassen 1953 rekende Oud-Avereest tijdens zijn onderzoek tot *h*-loos gebied. Navraag ten behoeve van dit artikel leverde op dat de *h* wél aanwezig is, zij het ‘redelijk zacht uitgesproken’.¹⁹

IV. De Rieverst, De Raverst en meer: belangwekkende toponiemen

De plaatsnaam *De Wijk* is een aan het Nederlands aangepaste vorm van Nedersaksisch *De Wiek*. Dat woord gaat terug op Os. *wík* = ‘vestigingsplaats, dorp’. De eerste vermelding is van 1383 (Van Berkel en Samplonius 2006).

De plaatsnaam *Avereest* vraagt om uitvoeriger commentaar. Herkenbaar in de naam is *Reest*, de naam van de rivier, ook naamoverdrager in de betitelingen *Reestdal* en *Riestenlaand*. In de tijd van de eerste kolonisatie, wellicht tussen 1000 en 1100 begonnen, zal men de aanduiding *Reest* behalve voor de rivier ook al snel gebruikt hebben voor het gebied langs de oevers. Greule (2014: 438-439) somt de volgende plaats- c,q, gebiedsaanduidingen op: 1217: *in Resta* (kopie 15de eeuw), 1263: *in Resten*, 1283: *in parrochia Resten*, 1287: *de Restene inferiori*, 1360: *van der Overreesten*, 1381/3: *Overreysten*, 1386: *toe Overreest*, 1391: *de Overresten*, 1421: *ter Avereesten*.

Ten Kate 1993 heeft erop gewezen dat tot en met de vermelding uit 1287 van gebiedsaanduidingen sprake is; met de vermeldingen vanaf 1360 is het gebied van Avereest (de latere gemeente) benoemd. Mijns inziens zal vervolgens betekenispecialisatie plaatsgevonden hebben en werd vooral de buurt(schap) (Oud-)Avereest bedoeld.

Maar vanwaar *ove(r)*, *aove(r)*- in *Avereest*? Ten Kate 1993 argumenteert overtuigend dat dit ‘boven’ inhoudt, nl. in tegenstelling met de *Restene inferiori* uit 1287. Daarmee wordt de streek

stroomafwaarts langs de Reest bedoeld; de naam is dus te interpreteren als “Neder-reest”. Die aanduiding vormt zo een tegenstelling met ‘Overreest’, voor het hogere, stroomopwaartse gebied.

De *a* in *Aver(r)jeest* duidt op een Mnd./Mns. *aa-* en vermoedelijk ook op een vroegere *ao-*uitspraak. De *ao*-klank zeggen de inwoners van onze tijd niet in deze naam: de oude gemeente heette *Avereest*. De beginklank van *Avereest* werd, zo blijkt ook uit de attestaties van hiervoor, met *a* of *o* weergegeven en zal een vervolg zijn op Westfaalse breking in dit woord, zoals ook in *Aoveriessel* of Vriezenveens *waver* ‘over’. Zie ook Tabel 4, rij 6.

Maar waarom zegt men, in het Nederlands, *Oud-Avereest*? De oudere inwoners gebruiken het voorvoegsel *Oud-* / *Old-* niet, zo vertelde de heer W. ten Kate mij; men zei: ‘Je woont “op de Riest” en daarmee werd de buurtschap rondom de kerk en school in Oud-Avereest bedoeld’. Dat zou hij als volgt willen verklaren: ‘De buurtschap werd gevormd door de boerderijen rondom de school en kerk van Avereest. Aan het begin van de 19de eeuw ontstond Dedemsvaart en werd de nieuwe gemeente ook Avereest genoemd. Om de oude buurtschap te kunnen onderscheiden werd de naam Oud-Avereest ingevoerd, maar meer als ambtelijk/bestuurlijke naam dan in het dagelijks spraakgebruik. Daar werd vastgehouden aan de altijd al in de streektaal gehanteerde naam *de Riest*’.²⁰ Overigens: deze zou, in de vorm *De Reest*, terug kunnen gaan op de 13de-eeuwse begintijd.²¹

Bij Greule (ibidem) vinden we verder de navolgende vermeldingen van de riviernaam: 1176 (kopie 15de eeuw): *iuxta amnem Reste* [‘langs de rivier de Reest’], 1181 (kopie 15de eeuw): *Resta*, 1428: *tusschen den Reestenstrom*, 1432: *by den Reesten*, 1469: *die Reeste*. De Nieuwnedersaksische vorm *Riest* zien we hier nog niet. De lange *ie* in die naam is door een natuurlijke klankverandering voortgekomen uit de oude *ee* die de geschreven vormen in de fase van het Mnd./Mns. kenmerkt. Denklijk heeft die verandering van *ee* > *ie*: plaatsgevonden na 1500. Het Os. moet, al kennen we geen attestatie, de vorm *Rēst* gehad hebben. Die riviernaam moet teruggaan op een vóór-Oudsaksisch **rais-t*, dat met een achtervoegsel *-t* is afgeleid van vóór-Oudsaksisch **reis-a* ‘op-, ondergaan’. Zo bestond in het Os. *rīsan* ‘zich verheffen’, vgl. Ned. *rijzen* (Greule, ibidem).

Aandacht verdient ook de naam van de buurtschap *Den Kaat* onder Oud-Avereest. Die naam drukt uit ‘bij de kleine boerderij’. In de streektaal heeft men het over ‘op ‘n Kaot’. Hoe moeten we de *ao*-klank daarin duiden? De verklaring past bij kolom 1, rij 6 van Tabel 4. In Vriezenveen bestaat nog de vorm *kwatte* ‘(ten) Cate’, dus met de korte klinker *a*; die zal ook in Salland aanwezig zijn geweest in de vorm van een korte *a* of *o*. Uit 1845 vermelden Van Berkel en Samplonius 2006 dan ook *Ten Kotten*. Zoals eerder al gezegd zijn korte klinkers die betrekking hebben op de bedoelde cel in Tabel 4 in het Drents-Sallands, in dit en vergelijkbare gevallen, gerekt tot *ao*, vgl. *haopen* ‘hopen’, *kaoken* ‘koken’, zodat, met deletie van de slot-*e*, *Kaat* ontstond, in het geval dus van ‘(Den / Ten) Kate’.

Voor de lagere regio, ‘Neder-reest’, kwam zoals gezegd de naam in zwang die we nu kennen als *Ijhorst* / *Der leverst*. De eerste vermelding als zodanig is van 1357, in de woordgroep ‘kerspel van der Ywehorst’ (Lensen en Gortemaker (2023: 11). Lees *Y* als lang klinkende *ie*, en *w* als onze huidige, ‘labiodentale’ *w*. In Nedersaksische variëteiten wordt ook wel *v* gezegd in dit soort klankkombinaties, vandaar de geschreven vorm *Der leverst*. Ook de *u* in 15de-eeuws *luhorst* en *luhorstervene* duidt op een *w*.²² In de streektaal zegt men de naam nog steeds met een lang klinkende *ie*: *De Rie:werst*, *De Rie:verst*. Die gaat zo nog steeds terug op Mnd./Mns. *īwe* = *taxus*, Ned. *ijfboom* (Schiller / Lübben 1875-1881). Zo is ook bekend Oost-Veluws *leuwelerhorst*, waarbij 17de-eeuws, verkort, *lhorst*, *lwelers* hoort (Schönfeld 1980: 33). Ook het Middelnederlands kende *īwe*, alsook de variant *ibe*. Het Os. kende *ih* (Tiefenbach 2010), maar moet ook een *īw*-variant hebben gehad, getuige *īw*, *ēow* in het nauw verwante Oudengels en getuige de sterke verbreiding van Mnd. *iwe*. Die vorm werd zelfs overgenomen in de Letse taal en in het Oudpruisisch.²³ De sterke achteruitgang van de boom na de Middeleeuwen zal er, zo wordt vermoed, (mede) oorzaak van zijn dat *iwe* en varianten in Nederland alleen nog uit toponiemen bekend zijn.

Afbeelding 2. De naam De Rieverst is nu ook vastgelegd op plaatsnaamborden in de gemeente Staphorst. Officieel dus. © Gemeente Staphorst

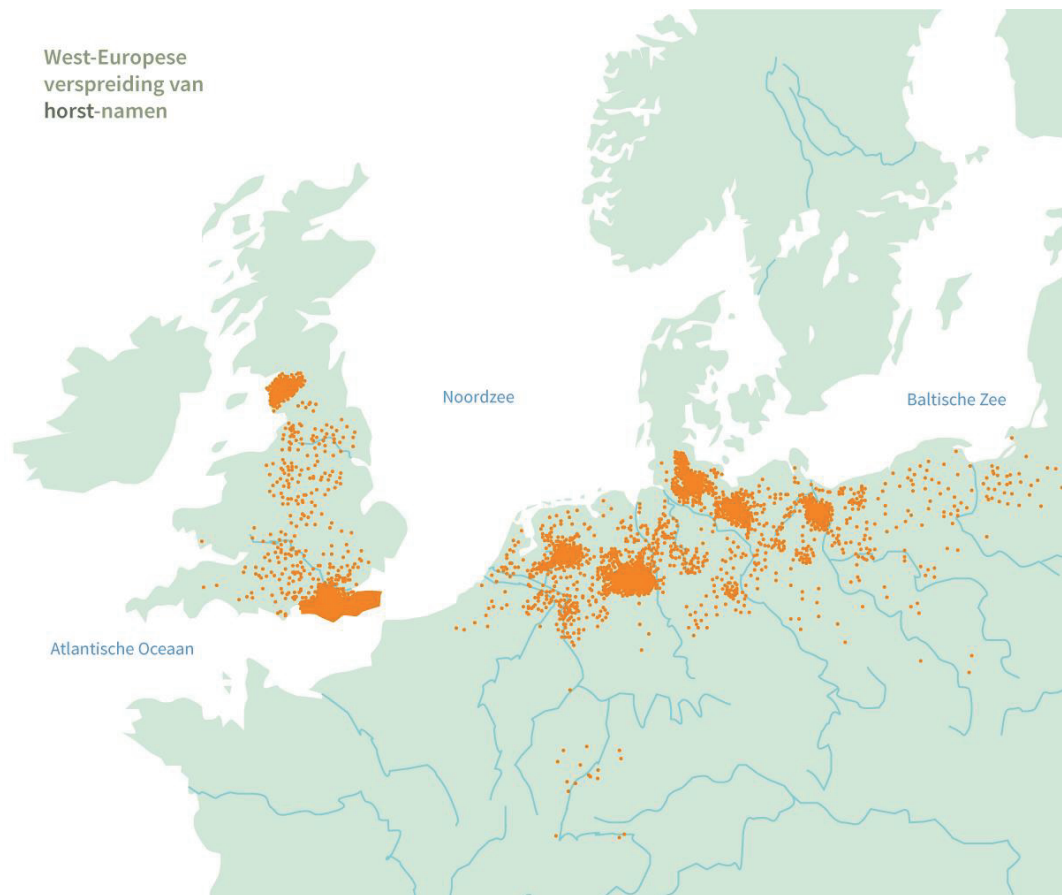
Over *horst* gesproken. Dat woord betekent in oorsprong een stuk land dat oprijst uit moerassige grond en dat geschikt is voor bewoning (Udolph 1994). De oudste betekenis wordt ook wel omschreven als ‘met (laag) geboomte begroeide hoogte’. Udolph 1994 vermeldt dat zo’n driekwart van de vele *horst*-toponiemen die de eerdere onderzoeker E. Denker in Duitsland, Nederland, Engeland en elders in Europa bijeen heeft gebracht, oorspronkelijke natuurbenamingen zijn. Het eerste lid van samenstellingen met *horst* noemt namelijk vaak een dier-, plant- of boomnaam, of een andere natuurlijke omstandigheid. Van het woorddeel *horst* blijkt in onze streektaal de volle klinker gereduceerd te zijn tot *sja*.

Met *IJhorst* / *Der Ieverst* houdt het in het Reestdal niet op. Er zijn nog andere *horst*-benamingen, zoals *Esphorst* (met de boomnaam *Esp*; 1217: *Hestphorst*, aldus Ten Kate 1993), waarnaast in de streektaal *De Respers*. Door interpretatie van de eerste *r* in ‘Der Espers’ als beginklink van het tweede woord ontstonden zulke uitspraken in de streektaal. Verder zijn er natuurlijk *Lankhorst* ‘lange horst’ (eerste vermelding: 1283), *Schiphorst* ‘horst waar scheepstimmerhout gewonnen wordt’ en ook *Havixhorst*, dat in de streektaal wordt uitgesproken als *De Raverst* (IJh: Ba, Dwij: RND). Dit laatste ook weer met interpretatie van de *r* als beginmedeklinker van het tweede woord. Niet iedereen in het Reestdal herkent deze streekbenaming nog.²⁴ Het signaleren waard is dat *Raverst* terug zal gaan op een vorm ouder dan *Havixhorst*, nl. *Der Havehorst*. Reductie van ...*vikshorst* tot ...*verst* is minder waarschijnlijk. Verder hebben we nog *Punthorst* (‘horst van De Punt’, d.i. de punt waarop de verkaveling van de akkers was gericht), en natuurlijk *Staphorst* (‘stap’ = verhoging).

‘Horst’ internationaal...

Met de reeks *horst*-benamingen past het Reestdal uitstekend op de kaart van de *horst*-verbreiding die Udolph 1994 eerder heeft gepresenteerd, hier weergegeven als Kaart 3.²⁵ Het Os. kende ook al

horst en *hurst*. De specifieke verbreiding van *horst* en varianten in vormen van toponiemen suggereert dat en waarnaartoe het woord door de Saksen is meegenomen, in het bijzonder via Nederland, en dan speciaal het Nederlandse rivierengebied, naar in eerste instantie het zuiden van Engeland - en van daaruit meer naar het noorden (Udolph 1994: 795).²⁶ Al voor de trek van de Saksen naar Engeland (vijfde eeuw) moet *hurst* bij hen een woord geweest zijn waar gemakkelijk toponiemen mee konden worden gevormd. Zo immers laat de sterke concentratie in het zuiden van Engeland zich het beste verklaren. Waar zich Saksen bevonden of vestigden gebeurde naamgeving met *horst* op grote schaal, kennelijk ook in het Reestdal (zie Kaart 3). Wanneer de *horst-benamingen* in het Reestdal voor het eerst zijn gegeven weten we niet precies, maar de voorbeelden suggeren dat ook bij onze eerste kolonisten Os. *horst* voorafgegaan door een nader bepalend woord een productief naamtype was.

Kaart 3. *West-Europese spreiding van horst-namen, die laat zien hoe het Oudsaksisch mede een vroege trek van Saksen naar Groot-Brittannië aannemelijk maakt. Naar Udolph 1994; uit: Bloemhoff e.a. 2019*

V. Afsluiting

Dit artikel bracht essenties naar voren van het Drents-Sallands van De Wijk, Oud-Avereest en IJhorst. Het ging vooral om heel bijzondere klinkers, klinkers namelijk die teruggaan op een Os. korte vocaal in open lettergreep. De vorm die die klinkers in het Reestdal hebben gekregen is opvallend en

kenmerkt onze variëteiten. Voor soortgelijke bevindingen uit enkele andere Nedersaksische gebieden zie Bloemhoff 2009 en 2010.

Ook een groepje medeklinkers kreeg aandacht, en wel om hun bijzondere gedrag in het Nedersaksisch in het algemeen. Voor morfologische en syntaktische zaken die eveneens voor ons gebied van belang zijn, zij verwezen naar met name Bloemhoff e.a. 2019 en de daar genoemde literatuur.

Bibliografie / bronnen

- Berkel, G. van en K. Samplonius (2006³), *Nederlandse plaatsnamen verklaard* [etc.]. Utrecht: Het Spectrum
- Bloemhoff 1978-1981, Taalenquête West-Overijssel en Noordwest-Veluwe. Bewaard in Collectie Overijssel
- Bloemhoff, H. (2009), Der Geographische Bereich der "Westfälische Brechung" in Overijssel und Umgebung', in: Lenz, A.N., C. Gooskens en S. Reker (red.), *Low Saxon Dialects across Borders – Niedersächsische Dialekte über Grenzen hinweg* (ZDL-Beiheft 138). Stuttgart: 149-177
- Bloemhoff, H. (2010), 'Westfaalse breking in het Nedersaksisch van Padhuis en Schoonebeek', in: J. De Caluwe en J. Van Keymeulen (red.), *Voor Magda. Artikelen voor Magda Devos bij haar afscheid van de Universiteit Gent*. Gent: 57-72
- Bloemhoff, H., Ph. Bloemhoff-de Bruijn, J. Nijen Twilhaar, H. Nijkeuter en H. Scholtmeijer (2019), *Nedersaksisch in een notendop. Inleiding in de Nedersaksische taal en literatuur*. Assen: Van Gorcum
- Entjes, H. (1982), *Dialektatlas van Zuid-Drente en Noord-Overijssel* [= RND deel 14]. Antwerpen: De Sikkel n.v.
- Götze, A. (red.) (1940), *Trübners Deutsches Wörterbuch. Im Auftrag der Arbeitsgemeinschaft für deutsche Wortforschung herausgegeben von Alfred Götze. Zweiter Band C - F*. Berlin: de Gruyter: 135
- Greule, A. m.m.v. S. Hackl-Rößler (2014), *Deutsches Gewässernamenbuch. Etymologie der Gewässernamen und der dazugehörigen Gebiets-, Siedlungs- und Flurnamen*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG
- Heeroma, K. (1964), 'De geografische indeling der Oostnederlandse volkstaal', in: Heeroma, K. en J. Naarding (eds.), *Oostnederlands. Bijdragen tot de geschiedenis en streektaalkunde van Oost-Nedrland: 's-Hertogenbosch*: 70-88
- Huisman, J. e.a. (red.) (2023): *De kerk in IJhorst*. IJhorst: Werkgroep Brochure 200 jaar kerk IJhorst
- Kate, W. ten (1993). *Den Luden de Restina. Een nieuwe kijk op de geschiedenis van Avereest*. Op: <http://www.wernertenkate.nl/den-luden-de-restina/> (geraadpleegd december 2024)
- Keverling Buisman, F. (1987), *Ordelen van de Etstoel van Drenthe 1399-1447*. Zutphen: De Walburg Pers
- Kocks, G.H., J.P. Vording, A. Beugels, H. Bloemhoff en vele anderen (1996-1997), *Woordenboek van de Drentse Dialecten* [etc.] [twee delen]. Assen: Van Gorcum
- Lensen, R.H. en R.H. Gortemaker, De kerk in de Middeleeuwen. In: Huisman e.a. 2023: 8-14
- Naarding, J. (1952), 'Rievers – Raoverst – Respers – Ransouw', in: *Driemaandelijke Bladen* 4 [nieuwe serie]: 118-119
- Niebaum, H. (1970), Staatsgrenze als Bruchstelle? Die Grenzdialekte zwischen Dollart und Vechtegebiet', in: Kremer, L. en H. Niebaum (eds.): *Grenzdialekte. Studien zur Entwicklung kontinentalwestgermanischer Dialektkontinua* (Germanistische Linguistik 101-103/90). Hildesheim / Zürich / New York: 49-84
- Sassen, A. (1953), *Het Drents van Ruinen etc*. Assen: Van Gorcum
- Karl Schiller & August Lübben (1875-1881), *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*. Bremen: Kühtmann [o. a.] Bände 1 (1875) – 6 (1881)
- Schönfeld, M. (1980), *Veldnamen in Nederland*. Arnhem: Gysbers & Van Loon
- Tiefenbach, H. (2010), *Altsächsisches Handwörterbuch. A concise Old Saxon dictionary*. Berlin / New York: Walter de Gruyter
- Udolph, J. (1994), *Namenkundliche Studien zum Germanenproblem*. Berlin/Boston: Wallter de Gruyter GmbH & Co. KG
- Udolph, J. (2023), Ortsnamen zwischen Rhein und Elbe – Onomastik im europäischen Raum. In: *Acta Linguistica Lithuanica* LXXXVII (2023)

NOTEN

*Dit artikel was in eerste instantie bedoeld als bijdrage aan een boek over IJhorst, De Wijk en omgeving. Het zou daarvoor te uitgebreid en te specialistisch blijken en verschijnt daarom in dit *Jaarboek*.

¹ Als zodanig ook erkend onder het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden en onder het landelijke Convenant Nedersaksisch.

² In de vakwereld ook Oud-Nederduits genoemd.

³ Nummeringen als G89 worden in bepaalde oudere dialectologische studies vaak gebruikt om de plaats van dorpen en steden snel te kunnen vinden op taalkaarten.

⁴ Deel 14 behandelt Noord-Overijssel en Zuid-Drenthe.

⁵ Hier past een kanttekening. Het WDD noemt niet per woord elke plaats waar het is opgetekend, maar werkt met regio-aanduidingen. Wat in het WDD voor ‘zuidelijk Zuidwest-Drenthe’ genoemd is, geldt in principe ook voor De Wijk, en eveneens voor Ruinen. Als uitgangspunt voor het analyseren van onze Reestdalvariëteiten is uit dat dorp een reeks woorden uit Sassen 1953 gehanteerd. Deze zijn vergeleken niet alleen met het WDD maar voor de zekerheid ook met het basismateriaal voor het WDD dat indertijd door informanten uit De Wijk is opgegeven. (Het aantal informanten bedroeg 10; zie voor hun namen WDD p. XXXIX). Al het basismateriaal voor het WDD bevindt zich in het Drents Archief.

⁶ Beide informanten zeg ik hierbij nog eens hartelijk dank.

⁷ Deze tak is inmiddels uitgestorven. *Gotisch* is een taalnaam die nog vrij veel wordt gekend; het betreft een van de dialecten die uit het Oud-Oostgermaans voortkwamen.

⁸ In plaats van Middelnedersaksisch / Middelnederduits wordt ook wel gesproken van oostelijk Middelnederlands. Het Middelnederlands volgde op de Oudnederlandse fase. Van de term oostelijk Middelnederlands kan de suggestie uitgaan dat de laatmiddeleeuwse voorlopers van het Nedersaksisch uit het Nederlands voortkomen of uit vormen daarvan, en dat is onjuist.

⁹ Woorden zonder klinker zijn zo goed als beperkt tot ‘interjecties’, zoals *brr*, *psst*. Exacte aantallen woorden in de Nedersaksische variëteiten van het Reestdal kennen we niet. Het *Stellingwarfs Woordeboek* heeft er zo’n 80.000, maar dat is inclusief alle synoniemen en bijna-synoniemen van 25 dorpen. Die veelvormigheid is niet goed bruikbaar om het aantal woorden in de variëteiten van het Reestdal in te schatten.

¹⁰ Over de tweeklanken slechts enkele woorden. De *ei*, *ui* en *ou* / *au* zijn als de equivalenten in het Nederlands. Herkenbaar zijn vergelijkenderwijs ook *ooi*, *oei*, *aai/ai*, *eeuw*. Opvallend zijn daarentegen de *aoi* in bijvoorbeeld *taoi*, vgl. Mnd. *tā* en de *oow* in *noow*, vgl. ook Os. *nū*. Opvallend is ook de ‘on-Nederlandse’ *i’j* voortkomend uit Os. *î* aan het wordeind, vgl. Os. *hî* ‘hij’, *bî* ‘bij’ (vz.), of als *î* gevolgd werd door Os. *j*, *w*, vergelijk Os. *bîljja* ‘bij (insect)’, *snî(w)* ‘sneeuw’. Het eerste element in onze streektaal klinkt als een *i*-klank zoals in Nederlands ‘pit’, het tweede is een *j*-achtige klank. Vergelijk de woordvoorbeelden *hi’j*, *bi’j*, *bi’je* en *snî’j*. De diftong *uj* tenslotte doet zich voor in onder meer *bluijen* ‘bloeien’ en *huj* ‘hooi’; dit naast Os. *blōian* en *hōi*.

¹¹ De sjwa is een reductieklinker, vgl. bijvoorbeeld Nederlands *banaan* > *beṇaan*.

¹² Daarmee zijn ontleningen als de volgende bedoeld: *mankeren* (< Frans), *brikke* ‘rijtuig’ (< Engels: break) en *deurwaarder* (< Nederlands). Ook het Os. zelf bevatte al leenwoorden, zoals *kelleri* ‘voorraadkelder’ (< Latijn) en *isarn* ‘ijzer’ (< Keltisch: *isarno).

¹³ Denk, om dit verschijnsel te begrijpen, aan de spellingregel uit het Nederlands die zegt dat je een enkel klinkerteken schrijft in een open lettergreep (‘scha- pen’), en een dubbel in gesloten lettergreep (‘schaap’). In ons geval gaat het echter niet om het schrijven, maar om de uitspraak van lang geleden. Eindigde de eerste lettergreep in het Os. op een korte klinker, dan werd die input voor diftongering. In het Oud- en Middelnederlands gebeurde dat niet maar was zo’n korte klinker vatbaar voor ‘rekking in open lettergreep’, vgl. *slot-slotten*, *gat-gaten*, *schip-schepen*.

¹⁴ De afvraging van het basismateriaal voor het WDD gebeurde in de periode van 1969 tot in de jaren negentig.

¹⁵ De heer Bakker merkte bij *koken*, *poten* een generatieverschil op: ‘Mijn inwonende oma, geboren te Ruinerwold in 1904, had het wel over *kaoken*. Mijn generatie (in ieder geval ik) zegt *koken*. Opa (van 1902) had *paoteerappels* ‘pootaardappelen’. Zelf heb ik een boom *e-poot*.’

¹⁶ Dat wordt ook begrijpelijk doordat men in vroeger dagen veel meer contact had met plaatsen nog in het Drents-Sallands gebied zelf, ook getuige Ten Kate 1993: ‘De sterke sociale banden [vanuit Avereest] met families uit Zuidwolde en De Wijk vinden hun oorzaak in het feit dat het zuidelijke achterland (Ommen e.o.) eeuwenlang slecht bereikbaar was. De belangrijkste begaanbare wegen liepen vanuit Avereest naar Meppel en Zuidwolde, zodat men veelvuldig contacten met deze en tussenliggende plaatsen had.’ Het taalverskil wordt

in klankstructurele zin bevestigd door Heeroma 1964: 72 en voor een drietal woordgeografische verschillen in Niebaum 1990 (noordelijk: *iggelfarken* 'egel', *snaor* 'snaar', *zende* 'zeis')

¹⁷ In de jaren negentig bevond het WDD-materiaal zich dus nog aan de RUG.

¹⁸ Aan het eind van de Os. fase werden volle klinkers in onbeklemtoonde positie tot sjwa; zo werd bijvoorbeeld Os. *helpan* tot *helpen*. De sjwa ging al uitvallen in de periode van het Middelnederduits / Middelnedersaksisch. In vormen van het Nederlands ging de sjwa niet verloren, maar juist wel de slot-*n*, vandaar ook huidig westelijk Nederlands *werke* 'werken', *bome* 'bomen' etc.

¹⁹ Volgens vriendelijke opgave van de heer W. ten Kate en zijn vader. Vgl. daarnaast Sassen (1953): 281 en kaart 13 in diens boek. Voorbeelden van naburige plaatsen waar de *h niet* wordt gezegd zijn bij Sassen Staphorst, Rouveen, Uffelte en Zuidwolde.

²⁰ Ook de andere namen van buurtschappen zijn interessant: men kan wonen, zich bevinden 'op 'n Oosterhuus, op 'n Westerhuus, op 'n Huzen en op Groot Oever'. De 'n is de verkorte mannelijke naamvalsform van *den* in het Sallands Nedersaksisch. Daarnaast is '(Op) De Riest van het vrouweijke grammaticaal geslacht. Deze verbinding wordt ook wel met 'op 'e' gezegd. Dank voor deze data en die van de vorige en volgende noot aan de heer W. ten Kate. Zie over het Sallands grammaticaal geslacht verder Bloemhoff e.a. 2019: 61 e.v. In de Nederlandstalige vormen wordt nog voluit *den* geschreven: *Op den Oosterhuis*, *Op den Westerhuis*, *Op den Kaat*, *Op den Huzen*. Van Berkel en Samplonius 2006 vermelden nog *Nieuw Avereest*, een weinig bekende benaming voor wat officieel Dedemsvaart heet.

²¹ Verkorting van *Avereest* tot *Reest* is ook niet ondenkbaar, nl. in de tijdsspanne dat het gebied 'Neder-Reest' meer en meer aangeduid ging worden met *Der leverst*. Onderscheid met dat *Reest* hoefde toen niet meer te worden uitgedrukt. De heer W. ten Kate meldt in dit verband nog het volgende: 'Interessant is ook dat de buurtschappen die kerkelijk bij de kerk van Avereest hoorden maar burgerlijk onder Zuidwolde, in de 19de eeuw nog wel werden aangeduid met de benaming 'Drentsche Reesten'. Zie ook <https://www.ensie.nl/betekenis/drentsche-reesten>. Dit gaat mijns inziens terug op de oude 'Reesten', de benaming voor het gebied aan weerszijden van de Reest.'

²² Deze vormen stammen uit Keverling Buisman 1987.

²³ Oostelijk van het gebied van de taxus is het woord voor andere bomen in gebruik (Götze 1940).

²⁴ De variant *De Raoverst* wordt, als zijnde bekend bij streekbewoners, vermeld in Naarding 1952. Die vorm kregen we voor deze bijdrage niet door informanten bevestigd, maar hij is wel voorstelbaar. Naarding noemt als oudste vermeldingen *Haevehorst* (1481) en *ter havehorst* (1504) en denkt dat naamgeving naar 'hof' heeft plaatsgevonden. De gespelde *a* zou voor een *ao*-uitspraak staan, maar het kan ook om een *aa*-uitspraak gaan. Dat verklaart dan het huidige *De Raverst*. 'Havix...' zien we vanaf 1604, aldus Naarding: het adellijke geslacht Van den Cloester bewoonde de hof, en, zo formuleert hij, 'veradellijkte' de naam tot '(Reyndth van de Cloester) ter Havixhorst'. Echter, dat zou dan ook al eerder gebeurd moeten zijn, want Udolph 1994 wijst in zijn noot 211 op de attestatie *Hauichorst* uit 1409.

²⁵ Udolph's kaart is hier opgenomen in licht aangepaste uitvoering.

²⁶ Dit beeld werd recent bevestigd in Udolph 2023. De lezer zij geattendeerd op Udolph's vermelding daarin van de Duitse plaats *Grafhorst* met de verklaring 'horst met klein bosje'; vermoedelijk verdient *Grafferst* / *Grafhorst* bij Kampen ook die verklaring, eerder dan 'horst met iemands graf', zoals Van Berkel en Samplonius 2006 denken.